

CAPITOLUL I

CONSIDERAȚII GENERALE

SECȚIUNEA I

Originea și evoluția criminologiei

1. Considerații privind originea și evoluția criminologiei

Criminalitatea este un fenomen social cu origini străvechi, ce a apărut odată cu structurarea primelor comunități umane arhaice. Apărută în condițiile social-istorice ale societății antice, criminalitatea este un fenomen condiționat istoric, un fenomen ce a însoțit civilizațiile epocii feudale, ale societăților capitaliste și comuniste, persistând și amplificându-se în societatea contemporană în care aceasta reprezintă o certitudine și o realitate dură. Acest fenomen antisocial specific societății umane, alcătuit din faptele criminale produse în societate, a fost însoțit permanent atât de un mecanism primitiv al autoapărării cât și de un proces continuu de dezvoltare a instrumentelor de reacție și de luptă împotriva sa. Caracterul istoric al cercetării criminalității relevă nu doar diversitatea ci și dimensiunea istorică a complexului fenomen criminal ce a fost determinat de factori proprii și contradictorii.

Criminalitatea arhaică, în formele sale variate de manifestare, a constituit o problemă ce a traumatizat conștiința umană, aspect ce este relevat atât de folclorul cât și de scrierile și lucrările culte ale oratorilor, poezilor și istoricilor acelor vremuri¹.

Un rol deosebit de important în lupta împotriva fenomenului criminalității l-a avut religia, cea care a atribuit justiției aspectul unei porunci divine. Stă dovadă în acest sens de pildă, celebrul Cod al lui Hammurabi, prin care s-a

¹ Rodica M. Stănoiu, *Criminologie*, Ed. Oscar Print, București, 2011, p. 12 și urm.; Lygia Négrier-Dormont, *La Criminologie*, Éditeur Litec, Paris, 1990, p. 13.

conferit esență divină activității legislative, regele fiind cel îndreptățit să transmită supușilor săi legile ce trebuiau respectate întocmai, sub frica unor sancțiuni severe dictate de divinitate; pedepsele astfel concepute se aplicau drept plată pentru răul ce a fost provocat². Acest cod de legi a reprezentat o adevărată operă legislativă a antichității, fiind totodată principalul izvor al reglementărilor penale în Babilonul antic, document ale cărui reglementări au îmbinat normele barbare ale cutumelor arhaice cu elemente inerente evoluției sociale din acea perioadă, în scopul prevenirii și combaterii nemiloase a faptelor criminale.

Studiul fenomenului criminal, al crimei și autorului acesteia, au preocupat încă din cele mai vechi timpuri gândirea umană din ținuturile Egiptului, Indiei, Chinei și Greciei dar și ale Romei antice, unde criminalitatea a constituit nu doar izvor de inspirație pentru poeții, gânditorii și filozofii vremii (precum Horatiu, Vergiliu, Ovidiu etc.), dar mai ales sursă de neliniște și preocupare pentru conducătorii statelor și pentru legislatori. Astfel că, preocuparea față de fenomenul complex al criminalității este relevată atât de legiurile acelor timpuri cât și de numeroasele opere literare ale antichității, sens în care amintim celebrele poeme homerice, opera Orestia a lui Eschil (525-456 î.e.n.), opera Medeea a lui Euripide (480-406 î.e.n.), scrierile Antigona și Oedip, cele ale renumitului filozof grec Sofocle. Astfel de scrieri valoroase au fascinat generații de creatori din diferite alte domenii, mulți dintre aceștia ajungând să considere în lucrările lor că adevărata sursă a crimei o reprezintă destinul omului (497 - 405 î.e.n.)³.

Pitagora (580-495 î.e.n.), marele filozof și matematician, educator și învățător al spiritului grecesc, cel care a elaborat o știință a numerelor dar și o veritabilă doctrină a armoniei și sufletului, a fost preocupat și de studiul fenomenului criminalității, afirmând referitor la noțiunile de crimă și de criminal, următoarele: „*Venerați știința numerelor, pentru că viciile și crimele nu sunt altceva decât greșeli de calcul*”.

Filozoful grec *Socrate* (sec. 5 î.e.n.), cel despre care Aristotel spunea (în memorabila sa lucrare *Metafizica*), că a introdus în gândirea filozofică greacă raționamentele inductive și definițiile generale, a fost primul gânditor care a luat ca și obiect al meditației sale ființa umană, afirmând că omul reprezintă în timp o problemă pentru el însuși. Socrate a pus omul în centrul dialogurilor sale, considerând crima drept sursă și rezultat al ignoranței umane, iar criminalul, acea persoană care ignoră totul pe considerent că el este ignorat la rândul său. Gândirea socratică a stabilit o legătură între moralitatea și rațiunea umană, considerând că rădăcinile criminalității se află deopotrivă în proasta educație a individului și în imperfecțiunea societății.

² Ovidiu Drâmbă, *Istoria culturii și civilizației*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p.77și urm.

³ Cu referire la ideile antichității privind comportamentul uman, a se vedea, Camil Tănăsescu, *Criminologie*, Curs Universitar, Ed. Universul Juridic, București, 2013, p. 7-11.

În Grecia antică, se pare că *Platon* (427-347 î.e.n.), a fost primul gânditor care a considerat corupția ca fiind o formă frecventă a criminalității, sens în care a propus sancțiuni severe pentru funcționarii și magistrații corupți. Figură marcantă în dezvoltarea filosofiei, acesta a considerat că pedeapsa nu trebuie să constituie doar o reacție la răul produs printr-o faptă prohibită, ea trebuind a fi orientată către un scop care să constituie temeiul juridic și filosofic al aplicării sale, și anume prevenirea săvârșirii altor fapte criminale (*punitur ut ne peccetur*). Ideea lui Platon, cea potrivit căreia pedeapsa se aplică nu neapărat pentru fapta comisă ci pentru ca autorul vinovat dar și ceilalți indivizi să nu mai cadă pe viitor în greșeală (*nemo prudens punit quia peccatum est, sed ne peccetu*), a fost reluată și consacrată peste secole, de filosoful și scriitorul latin *Seneca* (4 î.e.n.-65e.n.). Acest filosof moralist al Romei antice, s-a preocupat mult în scrierile sale de instituția dreptului de a pedepsi și chiar a fundamentat acest drept, susținând posibilitatea dispariției totale a criminalității, urmare a aplicării unor pedepse corespunzătoare⁴.

Celebrul filosof grec *Aristotel* (384-322 î.e.n), discipolul lui Platon, a reflectat și el asupra fenomenului criminalității, asupra efectelor pe care sărăcia, mizeria socială, lipsa legii dar și a dreptății, le poate genera și imprima comportamentului uman. El formulează la acea vreme, o adevărată teorie a crimei, în care susține rolul preventiv al pedepsei, considerând că fapta criminală se comite atunci când făptuitorul alege plăcerea ori de câte ori riscă să nu fie pedepsit sau ori de câte ori pedeapsa va fi inferioară plăcerilor pe care crima i le poate aduce. De asemenea, *Aristotel* a condamnat cu vehemență cultul bogăției, considerând că măsurile de influență asupra criminalității pot fi date de un complex de factori precum: organizarea corectă a instituțiilor statale; stabilirea legilor și a supremației acestora asupra persoanelor cu funcții de răspundere; lupta împotriva corupției dar și dezvoltarea economiei statelor⁵.

În Roma antică, celebrul filosof, magistrat și constituționalist roman, *Cicero* (sec. V î.e.n.), a creat o operă filosofică de mari proporții (ce cuprinde lucrările, *De oratore*, *De republica*, *De legibus*). În scrierile sale, jurisconsultul roman a apreciat că înțelepciunea este un element esențial în conduita umană, sesizând caracterul de autoritate rațională a legilor care trebuie astfel concepute încât să permită aplicarea acelor sancțiuni și pedepse ce sunt corespunzătoare faptelor comise.

Amintim de asemenea că în perioada guvernării lui Pompei în Roma antică, s-au efectuat și primele experimente criminologice ce îi vizau pe pirați, în sensul că acestora li s-a acordat o șansă la viață și la integrare socială. Cu referire la aplicarea unor astfel de măsuri, scriitorul și moralistul grec *Plutarh* aprecia că s-a

⁴ Platon, *Dialoguri, Protagoras*, Paris, Éditeur Les Belles Lettres, 1966, 324, a, b.; Seneca, *De ira* (*Despre mânie*), cap.I, citat de Martin Killias, *Précis de criminologie*, Berna, Ed. Staempfli and Cie S.A., 1991, p. 443.

⁵ Cu referire la preocuparea filosofilor antichității asupra acestui fenomen, a se vedea, Rodica M. Stănoiu, Emilian Stănișor, Vasile Teodorescu, *Criminologie – Criminalistică – Penologie. Repere bibliografice*, Vol.II, Ed. Universul Juridic, București, 2015, p. 62-70.

dovedit faptul că „*Omul, după natura sa, nu este sălbatic. Chiar și cele mai crude fiare, văzând că cu ele se comportă bine, își pierd cruzimea*”.

Preocuparea față de fenomenul criminalității a fost relevată astfel cum am amintit, nu doar de numeroasele izvoare antice, de operele literare ale antichității, de poemele homerice, de scrierile Antigona și Oedip ale lui Sofocle, Medeea lui Euripide, Satirae și Epistolae ale lui Horatius, Meditationes scrisă de filosoful și împăratul roman Marcus Aurelius, de operele gânditorilor indieni și chinezi, cât și de legiurile scrise ale acelor timpuri. Astfel, împăratul roman Iulius Cezar, a realizat câteva idei criminologice, prin înăsprirea pedepselor față de cei bogați, prin introducerea confiscării complete a averii în cazul săvârșirii de crime, prin confiscarea jumătății din avere pentru alte categorii de delikte, susținând frecvent că abuzurile și luxul sunt deosebit de dăunătoare pentru bunul mers al imperiului roman. Preocupări în acest sens a manifestat și împăratul Octavian Augustus, recunoscut ca un adevărat dictator, și care a introdus unele metode empirice pentru controlul criminalității, instituind chiar folosirea armatei în scopuri polițienești și patrularea pe străzi a gărzilor de legionari, măsuri dovedite a fi eficiente în lupta împotriva furturilor și tâlhăriilor din acele vremuri.

Societatea medievală cunoaște și ea fenomenul complex al criminalității, în studiul acestuia fiind aplicat ca regulă, postulatul potrivit căruia omul este o ființă socială ale cărei acțiuni neconvenabile societății sunt manifestări determinate cauzal. Criminalitatea societății medievale a apărut și s-a amplificat treptat pe terenul criminogenezelor acelei perioade, cărora filosofi, istorici, savanții și specialiștii vremii dar și istoria medicinei legale, le-au dat explicații diferite și contradictorii.

Unul dintre reprezentanții gândirii criminologice creștine din epoca medievală, a fost filosoful și teologul *Sfântul Augustin* (354–430 e.n.), cel care a folosit în opera sa o serie de argumente logice în explicarea fenomenului criminal. Preocupat fiind de ideea ordinii, acesta a pornit de la premisa că oamenii sunt creaturi ale divinității ce coexistă împreună dar care se împart în buni și răi, oamenii răi neputând să afecteze perfecțiunea ordinii la fel ca și oamenii buni. Sfântul Augustin a susținut rolul bisericii în guvernarea comunității și a formulat idei criminologice de mare importanță, cum ar fi: rolul coparticipanților în geneza criminalității, motivația infracțiunilor dar și rolul credinței, atribuind o importanță deosebită caracterului educativ al pedepselor, pe considerent că nici o pedeapsă nu poate urmări distrugerea omului vinovat ci doar îndreptarea lui. Influential gânditor a rămas celebru și prin faptul că a criticat aspru cruzimea produsă la luptele de gladiatori, când mii de oameni se bucură de durerea și de suferințele luptătorilor.

Teoreticienii inchiziției, ai instanței judecătorești instituite de biserica catolică la începutul anilor 1200, au întreprins și ei un șir de cercetări privind natura crimelor, publicând un îndreptar de luptă împotriva criminalității ce cuprindea pedepse extrem de severe și de degradante pentru inculpați. Potrivit acestora, criminalul este un slujitor al diavolului ce este marcat cel mai adesea cu semne distinctive pe corp.

Filosoful scolastic *Toma d'Aquino* (1225-1274), a arătat în scrierile sale că geneza crimei se află în păcatul original care este cauza și expresia tuturor faptelor criminale, susținând suprimarea criminalilor prin aplicarea pedepsei cu moartea, pentru a fi stârpiți deoarece ei nu pot fi reeducați altfel. De asemenea, filosoful italian face referire și la tipul de infracțiuni reprezentate de infracțiunile puterii, cele săvârșite de bogați în baza legilor emise și aplicate chiar prin voința lor, sens în care propune măsuri radicale de sancționare; a propus de asemenea măsuri și pentru conducătorul statului care își încalcă obligațiunile sale în fața poporului și a lui Dumnezeu, acesta putând fi înlăturat de la conducerea statului chiar pe cale violentă.

Fenomenul criminal a atins proporții spectaculoase în timpul lui Papa Paul al IV-lea (între anii 1555 - 1559), astfel că biserica îngrijorată fiind, a luat măsuri în vederea limitării criminalității, prin edictul dat de Papă (bula papală „Cum nimis absurdum”), care a dispus chiar și distrugerea în întregime a unei localități de lângă Roma, considerată a fi un cuib de hoți, tâlhari și asasini⁶.

Problematica criminalității epocii feudale și a remediilor ei a preocupat deopotrivă conștiința individuală și cea colectivă, la originea criminologiei contemporane fiind atât principiile criminologiei întâlnite în operele savanților și istoricilor precum și unele texte de legi scrise apărute la acea vreme⁷.

Dreptul penal sau criminal, se constituie treptat odată cu fenomenul criminalității reale, care a constituit de altfel premisa acestuia. Deosebit de importante și eficiente în apărarea societății împotriva faptelor criminale au fost legile penale, amintind în acest context una din primele legi semnificative din Evul Mediu, celebrul cod penal și procedural *Constitutio Criminalis Carolina* (adoptat în Germania în anul 1532)⁸. Mai târziu, în anul 1768, regina Maria Tereza adoptă codul penal al Austriei, intitulat *Constitutio Criminalis Theresiana*, ce are drept scop reducerea torturii. Această lege a fost abrogată în anul 1787 prin *Codul Josefîn*, elaborat în timpul împăratului Iosif al II-lea, cod penal care a interzis complet tortura.

Preocupările cunoașterii domeniului criminalității în scopuri profilactice de apărare socială se amplifică treptat, în condițiile în care cercetările ce aparțin marilor universități europene pun bazele științelor experimentale și ale organizării pe baze științifice a luptei împotriva fenomenului criminogen. Din analiza istoricului gândirii asupra crimei și criminalității până la apariția științei criminologiei, se poate afirma cu deplină justificare și argumentare că, izvoarele acestei științe sociale sunt la fel de complexe dar și de îndepărtate în timp ca și izvoarele dreptului, cele ale sociologiei ori ale științei filosofiei.

Sub aspect etimologic, termenul criminologie este compus din 2 cuvinte: cuvântul latinesc *crimen*, care înseamnă crimă și cuvântul grecesc *logos*, care

⁶ Acesta a sprijinit de altfel puternic inchiiziția, considerând că în afara bisericii nu există viață.

⁷ Cauzele criminalității au fost cercetate și de celebri gânditori, Giordano Bruno, de savantul Spinoza în lucrarea sa *Etica*, de Thomas Morus în *Utopia*, dar și de filosofii germani, Kant și Hegel.

⁸ Această lege penală stabilea printre altele, rolul pe care îl poate avea colaborarea medicilor ca și experți în instanțele de judecată pentru anumite tipuri de fapte criminale.

înseamnă știință, rezultând astfel că acest sens al cuvintelor desemnează faptul că știința criminologiei este acea știință care studiază fenomenul criminal⁹.

Cu toate că din perspectivă istorică știința criminologiei are origini la fel de străvechi ca și celelalte științe sociale, studiul și apariția acesteia sunt legate cu precădere de renumita operă a medicului legist italian Cesare Lombroso¹⁰, cel ce este considerat a fi părintele criminologiei moderne. Un rol determinant în apariția și conturarea științei criminologiei l-a avut și *Iluminismul*, curent sub influența căruia fenomenul criminalității a început să se constituie ca o preocupare distinctă a spiritului uman, acesta fiind reprezentat de către renumiții filozofi: *Grotius, Spinoza, Voltaire, Montesquieu*¹¹, *Rousseau, Kant, Diderot, Hume*, etc. iar mai târziu de către iluștrii reprezentanți ai *Școlii clasice de drept penal, Cesare Beccaria*¹² și *Jeremy Bentham*¹³. Majoritatea celebrilor filosofi și juriști, reprezentanți ai acestor orientări sau școli de drept penal, au adus severe critici orânduirii feudale, promovând teza potrivit căreia criminalitatea își are originea în sărăcie, în mizerie, ignoranță și nedreptate socială, specifice acestei epoci.

Mulți dintre democrații revoluționari (precum, Robespierre, Marat, Danton etc.), dar și socialiștii utopiei târzii (reprezențați de Saint-Simon, Charles Fourier și Robert Owen), s-au preocupat în studiile lor de cauzele și condițiile criminalității sub aspecte fenomenologice precum și de personalitatea infractorului. În acest context, au sesizat legătura dintre criminalitate și orânduirea existentă, precum și caracterul de clasă al fenomenului criminalității, susținând că sursa sau cauza principală a acestuia rezidă în existența proprietății private.

⁹ Termenul „criminologie” a fost utilizat pentru prima dată de către medicul și antropologul francez Paul Topinard, în teza sa de doctorat din anul 1879, intitulată *Criminologie și antropologie*; ulterior, în 1885, sociologul italian Raffaele Garofalo, a adoptat termenul lui Topinard în lucrarea sa intitulată *Criminologie*, definind criminologia ca fiind știința crimei.

¹⁰ Cesare Lombroso, criminolog și medic italian, fondator al Școlii Italiene Pozitiviste de Criminologie, a publicat în 1876 la Milano, celebra monografie „*L'uomo delinquente*”, apărută ulterior în multe ediții.

¹¹ În lucrarea sa *Despre spiritul legilor*, Montesquieu a formulat principii relevante ce privesc cercetarea criminologică, amintind în acest context: principiul legalității incriminării; principiul proporționalității pedepsei cu gravitatea faptei și a pericolului său social; principiul diversificării măsurilor profilactice; principiul clemenței față de infractori; principiul limitării legilor penale speciale în acțiunea lor asupra criminalității; principiul prevenirii infracțiunii, anticipând astfel o idee avansată în criminologie, ce constituie unul dintre principiile fundamentale ale luptei împotriva fenomenului criminalității.

¹² Ideile juristului italian Cesare Beccaria Bonesana, unul dintre cei mai mari gânditori ai Iluminismului, au fost expuse în lucrarea sa „*Dei delitti e delle pene*”, din anul 1764, Milano, lucrare care a revoluționat atât gândirea juridică cât și justiția penală, prin stabilirea unor reguli și principii precum: prioritatea umanismului și rațiunii, prevenirea delictelor, lupta împotriva violenței, condamnarea onestă, etc. Celebra lucrare, *Despre infracțiuni și pedepse*, a fost tradusă în limba română și publicată în Ed. Humanitas, Colecția Biblioteca italiană, București, în anul 2007.

¹³ Jeremy Bentham, în lucrarea sa, *A fragment on Government; An Introduction to the Principle of Morals and Legislation*, din 1780, pledează pentru umanizarea sistemului penal.

Ideile promovate de către mulți dintre filosofi ce s-au aplecat spre studiul fenomenologiei criminale, au constituit punctul de plecare al unora dintre cele mai importante capitole ale științei criminologiei, motiv pentru care au fost considerați întemeietorii sau așa numiții părinți ai criminologiei clasice.

Îndelungul parcurs al criminologiei ca știință, cunoaște trei mari perioade sau epoci importante, în cadrul cărora se conturează noi orientări în acest domeniu¹⁴. Prima perioadă numită clasică, a început la mijlocul sec. XVIII și a durat până în a doua jumătate a sec. XIX; de altfel, *Școala criminologică clasică*, denumită frecvent și *Școala beccariană*, a fost considerată drept baza apariției criminologiei ca știință. A doua perioadă numită pozitivistă, aparține *Curentului neoclasic* și celui *pozitivist* și a durat din a doua jumătate a sec. XIX până în anii 20 ai secolului XX, fiind perioada în care s-a acumulat un volum important de date, informații și cercetări cu privire la starea și dinamica fenomenului criminal, la evoluția sa în timp și spațiu precum corelația avută cu factorii socio-economici, culturali și politici. Cea de-a treia epocă sau perioadă, este reprezentată de *Curentul contemporan* sau *pluralist*, fiind plasată între anii 20-30 ai sec. XX și până în prezent.

Sub puternica influență a preocupărilor științifice, treptat se dezvoltă în anumite țări și un cadru instituțional pentru experimentare și cercetare în acest domeniu (sub forma clinicilor de psihiatrie, a penitenciarelor, a centrelor de analiză etc.), astfel încât criminologia se conturează tot mai mult ca și disciplină științifică care se dezvoltă în mod constant și devine o știință autonomă spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Rămâne însă o realitate faptul că, în evoluția științei criminologiei, o influență și un rol deosebit de important l-au avut și celelalte discipline științifice sociale care au studiat fenomenul deviației comportamentale (statistica, sociologia, psihologia, filosofia, antropologia, psihiatria sau științele juridice).

Criminologia pozitivistă europeană, a influențat formarea criminologiei ca știință și în America de Nord, astfel încât în 1909 se înființează și o Clinică de psihiatrie la Chicago precum și Institutul american de drept penal și criminologie, care din 1910 publică revista de specialitate (*The Journal of Criminal Law and Criminology*). Într-un astfel de context, apar și primele cursuri universitare în materie dar și cărți de specialitate în domeniul criminologiei.

Primul război mondial produce consecințe în sensul că întrerupe pentru o perioadă de timp studiile criminologice în Europa, studii ce sunt reluate în anul 1934 când se și înființează la Paris prima Societate Internațională de Criminologie¹⁵,

¹⁴ Unii autori evidențiază și *epoca umanitară*, ce a durat din jumătatea a doua a sec. XVIII, până în prima jumătate a sec. XIX, considerată ca fiind o epocă a umanizării și renașterii dreptului penal.

¹⁵ Această organizație, a avut drept principal obiectiv promovarea internațională a standardului științific al criminalității, abordându-se teme precum: crima organizată, criminalitatea „gulerelor albe”, criminalitatea transnațională, delictvența juvenilă etc.; se publică și revista *Annales Internationales de Criminologie* și de asemenea, organizează începând cu 1952, cursurile internaționale de criminologie.